

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย สามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
 - 1.1 ความหมายของอัตลักษณ์
 - 1.2 ประเภทของอัตลักษณ์
 - 1.3 การสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์
2. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
 - 2.1 ความหมายของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
 - 2.2 ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรมของบูร์ดิเยอ
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

ความหมายของอัตลักษณ์

“อัตลักษณ์” ไม่มีบันทึกไว้ในพจนานุกรม แต่มีคำร่ายหลายเล่มให้ความหมายคำว่า “อัตลักษณ์” ไว้ว่าหมายถึง คุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของตัวบุคคล สังคม ชุมชน หรือประเทศนั้น ๆ เช่น เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ไม่ทั่วไปหรือสากลกับสังคมอื่น ๆ กล่าวคือลักษณะที่ไม่เหมือนกับของคนอื่น ๆ “อัตลักษณ์” มาจากภาษาบาลีว่า อุตฺต + ลักษณ โดยที่ “อุตฺตะ” มีความหมายว่า ตัวตนของตน ส่วน “ลักษณ” หมายถึง สมบัติเฉพาะตัวหากมองเพียงแค่ว่า “อัตลักษณ์” จึงเหมาะจะนำมาใช้หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากกว่า ส่วนคำว่า “เอกลักษณ์” มีคำว่า “เอก” ซึ่งหมายถึงหนึ่งเดียวจึงน่าจะหมายความว่าลักษณะหนึ่งเดียว (ของหลาย ๆ สิ่ง) หรือลักษณะที่ของหลาย ๆ สิ่งมารวมกัน ซึ่งเป็นความหมายแรกตามพจนานุกรม

อัตลักษณ์ คือ ความรู้สึกนึกคิดต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตัวเองและคนอื่นมองเราในขณะนั้น (Kath. 2000 : 6 - 7 ; อ้างถึงใน พิศิษฐ์ คุณวโรตม์. 2545 : 57) และในขณะเดียวกันมโนทัศน์อัตลักษณ์ จะถูกกล่าวควบคู่ไปกับเรื่องของอำนาจ นิยามความหมายหรือการสร้างภาพแทนความจริง (Representation) เมื่ออัตลักษณ์ไปสัมพันธ์กับแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว จะมีความหมายที่แตกต่างจากความหมายที่เข้าใจกันโดยสามัญสำนึกมาก (อภิญา เพ็ญฟูสกุล. 2543 : 1)

ประเภทของอัตลักษณ์

เออร์วิง ก็อฟมัน (Erving Goffman) นักสังคมวิทยา ได้แบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ประเภท และอธิบายลักษณะความแตกต่างและความเหมือนกันไว้ ดังนี้ (อภิญา เฟื่องฟูสกุล. 2546 : 5 - 6, 27 - 28)

1. อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) คือ ภาพของปัจเจกในสายตาคนอื่น ในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยสังคมจะมีวิธีการระบุอัตลักษณ์ส่วนบุคคลแตกต่างกันไป เช่น สังคมสมัยใหม่ใช้บัตรประชาชนหรือการพิมพ์ลายนิ้วมือระบุอัตลักษณ์บุคคล เป็นต้น ในขณะที่ลิตเติ้ลจอห์น และฟอสส์ (Littlejohn and Foss. 2008 : Unpaged ; อ้างถึงใน อภิญา เฟื่องฟูสกุล. 2546 : 5 - 6) อธิบายว่าอัตลักษณ์ส่วนบุคคล คือ ลักษณะเฉพาะของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการมองตนเอง และเกิดขึ้นจากการเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ในช่วงเริ่มแรกของชีวิต และจากสังคม

2. อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ของบุคคล คือ สถานภาพทางสังคม เช่น อาชีพ ชนชั้น เพศ ชาติพันธุ์ หรือศาสนาที่ปัจเจกบุคคลนั้นสังกัดอยู่ สังคมจะมีความคาดหวังหรือเรียกร้องว่าปัจเจกบุคคลในวัย เพศ ชนชั้นนั้น ๆ ควรวางตนอย่างไร

จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นว่าอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคมมีส่วนที่ซ้อนทับกันอยู่ เพราะอัตลักษณ์ เป็นการเชื่อมต่อกันระหว่างความเป็นปัจเจก (Individual) และสังคม (Social Aspect) สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคล ทำให้มีระบบคุณค่าติดมากับบทบาทหน้าที่นั้น เช่น ความเป็นพ่อ ความเป็นศิษย์-อาจารย์ เป็นต้น ในมิตินี้อัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องของการใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Aspect) ด้วย เพราะการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์แบบต่าง ๆ กระทำผ่านระบบสัญลักษณ์หลายแบบ

นอกจากนี้จากการค้นคว้าพบว่า มีอัตลักษณ์อีกประเภทหนึ่งเรียกว่า อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) จากสารานุกรมสังคมวิทยา แบบลิคเวล ได้นิยามไว้ว่า หมายถึง การมีความหมายร่วมกันของกลุ่ม ซึ่งความหมายร่วมเหล่านี้เกิดจากความสนใจและประสบการณ์ร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม เป็นการตอบคำถามว่าพวกเราเป็นใคร อัตลักษณ์ร่วมไม่ใช่สิ่งตายตัว เกิดขึ้นผ่านการต่อสู้ทางการเมือง ผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ และปฏิบัติการทางสังคม (George Ritzer. 2007 : Unpaged ; อ้างถึงใน นุชนาฏ เชียงชัย. 2558 : 8) ในขณะที่โอลสัน (Olson. 2010 Unpaged ; อ้างถึงใน นุชนาฏ เชียงชัย. 2558 : 8) อธิบายว่า หมายถึง ชุดของความรู้สึกร่วมกันของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งอัตลักษณ์ร่วมนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกหรืออัตลักษณ์ของบุคคล ตัวอย่างของอัตลักษณ์ร่วม เช่น บุคลิกภาพของกลุ่มโดยรวม เพศสภาพ ชาติพันธุ์ สภาพภาพ อาชีพ เป็นต้น (Richard D. Ashmore, Kay Deaux and Tracy McLaughlin-Volpe. 2004 : Unpaged ; อ้างถึงใน

นุชนาฎ เขียงชัย. 2558 : 8) จากคำอธิบายข้างต้นจะพบว่า อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) และอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) มีลักษณะใกล้เคียงกัน

การสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์

ลิตเติ้ลจอห์น และฟอสส์ (Littlejohn and Foss. 2008 : Unpagged ; อ้างถึงใน อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. 2546 : 27 - 28) ได้อธิบายว่าเมื่อตั้งคำถามว่า “ฉันคือใคร” เรากำลังค้นหาภาพที่ประกอบขึ้นเป็นตัวเรา ที่เรียกว่า อัตลักษณ์บุคคล (Personal Identity) ทฤษฎีเกี่ยวกับอัตลักษณ์มีความหมายกว้างไปถึงเรื่องวัฒนธรรมด้วย

โดยลิตเติ้ลจอห์นและฟอสส์กล่าวว่า ไมเคิลเฮชต์ และคณะ (Michael Hecht and His Colleagues) ได้นำเสนอทฤษฎีการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ (The Communication Theory of Identity : CTI) ไว้ โดยอธิบายว่าอัตลักษณ์เป็นจุดเชื่อมกันระหว่างปัจเจกบุคคล (Individual) และสังคม (Societal) ส่วนการสื่อสารคือส่วนเชื่อมโยง จริง ๆ แล้วอัตลักษณ์คือรหัสที่อธิบายความเป็นสมาชิกของชุมชนของตัวเรา รหัสเหล่านี้ประกอบด้วยสัญลักษณ์ เช่น เสื้อผ้า คำพูด เป็นต้น

เฮชต์ระบุว่าอัตลักษณ์ประกอบด้วยมิติของด้านอารมณ์ การเรียนรู้หรือปัญญา การกระทำหรือพฤติกรรม และมิติทางจิตวิญญาณ ผสมผสานกัน และเป็นแหล่งของแรงบันดาลใจ และความคาดหวังของชีวิต โดยทั่วไปบุคคลจะมีอัตลักษณ์หลัก (Core Identity) ที่อยู่คงที่ แต่อัตลักษณ์ก็เปลี่ยนแปลงได้ไม่ใช่สิ่งตายตัว

การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์และเป็นกลไกที่ทำให้อัตลักษณ์เปลี่ยนแปลง ความรู้สึกต่ออัตลักษณ์ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ 1) การมองตนเอง (Subjective Dimension) และ 2) คนอื่นมองเราอย่างไร หรือเป็นมุมมองตัวเรา ที่เราได้เรียนรู้จากผู้อื่น (Ascribed Dimension)

จากการสำรวจวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดอัตลักษณ์ของอภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2546 : 37 - 44) ซึ่งได้แบ่งแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ อัตลักษณ์ในแนวคิดสมัยใหม่ (Modernism) และอัตลักษณ์ในแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ดังนี้

การก่อรูปของอัตลักษณ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ปัจเจกมีมิติที่คาบเกี่ยวซ้อนทับกัน อัตลักษณ์ทางสังคมคือ อัตลักษณ์ที่เน้นอุดมการณ์ปัจเจกนิยมภายในวิถีชีวิตทุนนิยมบริโภคนิยมที่เปิดกว้างต่อการพบปะผสมผสานทางวัฒนธรรม การเปิดกว้างทางวัฒนธรรมนี้เองทำให้เป็นฐานของการเกิดอัตลักษณ์ที่เรียกว่า Substantive Identity หมายถึง อัตลักษณ์ที่นิยามตนกับระบบคุณค่าอะไรบางอย่าง เช่น คุณค่าทางศาสนา ความเป็นชาติพันธุ์หรือหลักการทางสิ่งแวดล้อมนิยม จะเห็นว่าการนิยามกับระบบคุณค่าดังกล่าวเป็นพื้นฐานของอัตลักษณ์ปัจเจกและอัตลักษณ์ทางสังคม มันสามารถขยายวง

จากระดับปัจเจกออกไปเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งอาจมีกิจกรรมปะทะประสานกับ ชาติต่าง ๆ เช่น ขบวนการของกลุ่มศาสนาใหม่ ๆ อัตลักษณ์แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ อัตลักษณ์ ระดับปัจเจก (Individual Identity) และอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) อัตลักษณ์ร่วมเกิดจากการมีความทรงจำร่วมของสังคมอันเป็นความทรงจำที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความทรงจำและ ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการคัดสรรและตีกรอบอดีตเพราะประวัติศาสตร์เกิดขึ้น โดยการรวบรวมตามแนวทางของรัฐหรือชนชั้นสูงผ่านการวิเคราะห์และวิพากษ์เพื่อนำเสนอ ประวัติศาสตร์นั้น โดยผ่านภาษาเพื่อให้ก่อตัวเป็นภาพตัวแทนของอดีตที่ทุกคนในกลุ่มชนมีอยู่ร่วมกัน และก่อให้เกิดการพัฒนาไปเป็นอัตลักษณ์ร่วมซึ่งจะทำให้เกิดความสงบในการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชน และไม่สามารถแยกออกจากสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มสังคมได้ กลุ่มของชาวบ้านหรือกลุ่ม ของประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะต้องมีอัตลักษณ์ร่วมอย่างเดียวกันอย่างน้อยที่สุดหนึ่งอย่าง ซึ่งลักษณะร่วมนี้จะเป็นอะไรก็ได้ เช่น อาชีพ ภาษา ศาสนา ฯลฯ แต่สิ่งที่สำคัญคือ กลุ่มที่มีลักษณะ ร่วมกันนี้จะต้องมีประเพณีบางอย่างซึ่งเรียกได้ว่าเป็นของกลุ่มตัวเอง โดยที่สมาชิกของกลุ่มไม่จำเป็นต้องรู้จักสมาชิกอื่น ๆ ทั้งหมดแต่เขาจะต้องรู้ว่าประเพณีอย่างนั้นเป็นประเพณีของกลุ่มตน ประเพณีเฉพาะ ของกลุ่มคือ อัตลักษณ์ที่ทำให้กลุ่มมีเอกลักษณ์ของตัวเองที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มสังคมหรือชุมชนและอัตลักษณ์มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกนั่นคือ อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ แสดงออกถึงลักษณะของชาติพันธุ์ซึ่งจะเป็นเครื่องมือหรือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้ชุมชน หรือกลุ่มสังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ดังนั้นประเพณีและพิธีกรรมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละ กลุ่มชาติพันธุ์เป็นส่วนหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกมีมั่นคงและมีรากฐานในชุมชน สำหรับ ในงานวิจัยนี้จะใช้อัตลักษณ์ในความหมายที่ว่าอัตลักษณ์เป็นลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตน หรือสิ่งซึ่งแสดงถึงลักษณะทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชน อันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันการมี ประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทำให้สมาชิกในสังคมต้องพยายามปรับตัว และดำรงตนให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและความคาดหวังตลอดจนกระบวนการ ทางสังคม ก่อให้เกิดเป็นกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติธรรมเนียมประเพณีของสังคมมีการปฏิบัติต่อกันมา และมีการพัฒนาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในสังคม ในยุคปัจจุบันกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้แบบแผนวิถีชีวิตมีแนวโน้มเป็นแบบตะวันตกหากแต่วัฒนธรรมบางอย่างยังคงความเป็นไทย แม้ว่าความเป็นไทยหรือความเป็นท้องถิ่นแบบใหม่นั้นจะต้องเข้าถึงด้วยการซื้อและการบริโภค ดังนั้นวิถีที่จะทำให้อัตลักษณ์ท้องถิ่นอยู่รอดน่าจะเป็นการนำเอาสิ่งที่เชื่อหรือผูกพันว่าเป็นวิถีชีวิต และวัฒนธรรมขึ้นมาผสมผสานเปลี่ยนแปลงตามแต่จะเห็นสมควร ดังที่เอกวิทย์ ฤๅณา ได้เสนอว่า ให้มีการปรับปรนคือ การปรับตัวทางวัฒนธรรมเพื่อก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ภายใต้อารมณ์แบบภูมิปัญญาชาวบ้านและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์

อีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่ใช่การปฏิบัติการต่อต้านจากมุมมองหลักหรือการเปลี่ยนแปลงหรือเพื่อผลประโยชน์ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวเมื่อบุคคลหรือกลุ่มคนมีการปรับตัวจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่อัตลักษณ์ของบุคคลหรือกลุ่มจะต้องเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการที่จะดำรงรักษาอัตลักษณ์ไม่ให้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องศึกษาในการวิจัยเรื่องนี้ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ทางศาสนาผู้วิจัยได้เลือกใช้แนวคิดอัตลักษณ์ของสำนักหลังสมัยใหม่เนื่องจากแนวคิดอัตลักษณ์ของสำนักสมัยใหม่นั้นมีจุดอ่อนที่สำคัญคือการใช้อัตลักษณ์ในทางเชื้อชาติ (Race) ของสำนักสมัยใหม่ทำให้ความหมายของอัตลักษณ์มีลักษณะเป็นสิ่งที่มีความถาวรไม่เปลี่ยนแปลงด้วยเหตุทางพันธุกรรม

แนวคิดทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมแบบดาร์วิน (Social Darwinism) นั่นก็คือ แบ่งกลุ่มคนเป็นเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ด้วยหลักเกณฑ์ของลักษณะทางกายภาพซึ่งสิ่งที่เด่นชัดมากก็คือ สีผิวนอกจากนั้นยังมีการจัดตำแหน่งเผ่าพันธุ์คือ คนผิวขาวมีแนวโน้มจะฉลาดและมีความสามารถมากกว่าคนผิวดำ หลังจากที่แนวคิดเรื่องเชื้อชาติถูกวิจารณ์ว่ามีอคติทางชาติพันธุ์ทำให้สำนักสมัยใหม่หันไปใช้อีกมโนทัศน์หนึ่งก็คือแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์ (Ethnicity) อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์ก็มีแนวสสารัตถะนิยมเชิงวัฒนธรรมซึ่งเชื่อว่าความเป็นชาติพันธุ์เป็นหน่วยทางสังคมที่มีแก่นแกนอยู่ที่ลักษณะดั้งเดิมทางวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น การมีภาษาความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ตลอดจนลักษณะการสืบสายตระกูลของระบบเครือญาติ การศึกษาจึงมุ่งเป้าหมายในการค้นหาสิ่งที่ป็นลักษณะแก่นแท้ดั้งเดิมและบริสุทธิ์ของชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ ซึ่งสามารถคงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์สังคมต่าง ๆ เนื่องจากเชื่อมั่นในลักษณะหน่วยรากเหง้าดั้งเดิม การศึกษาในแนวนี้จึงมักศึกษาเจาะลักษณะในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ค้นหารากเหง้าทางภาษาหรือการประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ การศึกษาตามแนวคิดชาติพันธุ์ของสำนักสมัยใหม่จึงยังคงหาแก่นแท้ดั้งเดิมที่เป็นสสารัตถะที่ไม่เปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์อยู่เช่นเดิม

ดังนั้นในงานวิจัยนี้จะใช้อัตลักษณ์ในความหมายของสำนักหลังสมัยใหม่คือ อัตลักษณ์เมื่อเปรียบเทียบกับภาพพจน์ (Image) มีความแตกต่างกันคือในขณะที่ภาพพจน์เป็นตัวตนที่คนอื่นมองเราแต่อัตลักษณ์เป็นตัวตนที่เรามองตัวเอง นอกจากนี้อัตลักษณ์ในความหมายนี้ยังถือว่าเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ในสังคมและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความสัมพันธ์ในสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในที่นี้จึงหมายถึงลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ต่อการมีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทำให้สมาชิกในสังคมต้องพยายามปรับตัวและดำรงตนให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและความคาดหวังตลอดจนกระบวนการทางสังคมก่อให้เกิดเป็นกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติธรรมเนียมประเพณีของสังคมมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาและมีการพัฒนาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในสังคม

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

ความหมายของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่รองรับความยั่งยืนและเป็นหลักประกันความต่อเนื่องของวัฒนธรรมเมื่อเกิดวัฒนธรรมขึ้น ต้องผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมถ้าวัฒนธรรมที่กำเนิดขึ้นมาใหม่ไม่ได้รับการผลิตซ้ำวัฒนธรรมใหม่นั้นก็จะมีอายุเพียงสั้น ๆ แล้วก็จะสูญหายไป แนวคิดนี้เกิดมาจากการผลิตซ้ำด้านวัตถุแบบทุนนิยม (Materials Reproduction) การผลิตซ้ำแรงงาน เช่น การหาคนงานรุ่นใหม่ทดแทนและการผลิตซ้ำด้านความคิด/จิตสำนึกอุดมการณ์ (Ideological/Mental Reproduction) ซึ่ง มาร์กซ (Marx. n.d. : 201 ; อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. 2551 : 60 - 69) เห็นว่าวัตถุทุกชนิดที่พบเห็นจำเป็นต้องถูกวิเคราะห์ไปให้ถึงกระบวนการผลิต ทั้งนี้คือรูปปั้น (Compton. 1993 : 97 - 106 ; อ้างถึงใน รุ่งนภา ธรรมเกษมสุข. 2550 : 53) ได้อธิบายความหมายการผลิตซ้ำของมาร์กซเพิ่มเติมว่าวิธีการผลิตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกันในสังคมซึ่งจะนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้นระหว่างกลุ่มคนที่หาเลี้ยงสังคมและชนชั้นผู้ผลิตและเนื่องจากวิธีการผลิตอยู่บนโครงสร้างการผลิตของตลาดแบบทุนนิยมกระบวนการผลิตจะทำหน้าที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่ครอบงำสังคมผ่านทางการศึกษาและวัฒนธรรมรวมไปถึงการตระหนักเรื่องชนชั้น ดังนั้นการผลิตซ้ำจึงเป็นแกนสำคัญของวิธีการผลิตของระบบทุนนิยมที่ไม่ได้สร้างเพียงแค่ตัวสินค้าหรือมูลค่าส่วนเกินแต่ยังสร้างการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางอำนาจของทุนนิยมด้วย สอดคล้องกับกรัมสกี (Gramsci. n.d. : 192 ; อ้างถึงใน รุ่งนภา ธรรมเกษมสุข. 2550 : 53 - 54) นักทฤษฎีวิพากษ์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของมาร์กซได้อธิบายการผลิตซ้ำว่าเป็นการได้มาซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นปกครอง หรือกลุ่มที่มีอำนาจทางสังคม โดยคนส่วนใหญ่ได้ยอมรับแนวคิดระเบียบทางสังคมทัศนคติด้านการเมืองและรูปแบบการใช้ชีวิตผ่านการหล่อหลอมจากสถาบันในสังคม เช่น โรงเรียน ศาสนา สื่อมวลชน ครอบครัว ซึ่งผลประโยชน์ที่กลุ่มชนชั้นปกครองจะได้รับจากการผลิตซ้ำคือ การได้รับเกียรติชื่อเสียงเพิ่มขึ้นหรือการได้รับการยอมรับทางอำนาจ

สำหรับบูร์ดิเยอ (Bourdieu. 1989, 1998 : 466 ; อ้างถึงใน รุ่งนภา ธรรมเกษมสุข. 2550 : 55 - 57) เห็นว่าการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมคือ ยุทธศาสตร์ซึ่งเกิดมาจากการที่แต่ละบุคคลรับรู้ถึงกฎกติกาในกลุ่มสังคมและนำไปใช้ปฏิบัติตามสถานการณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะรักษา หรือเพิ่มทุนทรัพย์สินทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม รูปแบบยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำมี 2 รูปแบบ คือ

- 1) ยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำ (Reproduction Strategy) เป็นกระบวนการดำรงและพัฒนาสถานะ และ
- 2) ยุทธศาสตร์การแปลงซ้ำ (Reconversion Strategy) เป็นกระบวนการป้องกันรักษาและปรับปรุงตำแหน่งของแต่ละคนในโครงสร้างสังคม ทั้งนี้ วิธีการที่ใช้ในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมสามารถ

ทำได้ ตั้งแต่การควบคุมจำนวนบุตร การสืบทอดมรดก การลงทุนด้านศึกษา การลงทุนทางเศรษฐกิจ การลงทุนทางสังคม การสมรสและการดำรงสถานะทางสังคม ผลที่ได้จากการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับวิธีการที่ใช้กฎและประเพณีการสืบทอดมรดกตลาดแรงงานระบบการศึกษา ฯลฯ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้น

ต่อมาวิลเลียมสันนักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นหลังและนักวัฒนธรรมศึกษา สำนักเบอร์มิงแฮม (ม.ป.ป. : 245 ; อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. 2551: 67 - 69; กฤษณ์ช แซนทวี. 2552 : 17; ธัญจิรา ศรีคำ. 2552 : 33) ได้อธิบายแนวความคิดเรื่องการผลิตทางวัตถุของมาร์กซเพิ่มเติมว่าไม่เพียงแต่วัตถุเท่านั้นที่ต้องมีการผลิตแม้แต่วัฒนธรรมอุดมการณ์/จิตสำนึกก็ต้องผ่านกระบวนการผลิตเช่นเดียวกัน (Cultural Production) โดยวัฒนธรรมแบ่งได้ 2 ประเภท คือ 1) วัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ (Lived Culture) หมายถึง วัฒนธรรมทุกอย่างอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งสถานที่หนึ่ง และเฉพาะคนที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลานั้นเท่านั้นที่จะเข้าถึงและสัมผัสวัฒนธรรมดังกล่าวได้ 2) วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (Record Culture) หมายถึง บางส่วนของวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ และได้รับการบันทึกหรือผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดต่อมาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย” (Culture of the Period) ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของ “ประเพณีในการเลือกสรร” (Selective Tradition) เนื่องจากว่าในชีวิตประจำวันของคนเรามีวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตลอดเวลาแต่ประเพณีในการเลือกสรรจะทำหน้าที่คัดเลือกให้วัฒนธรรมบางอย่างถูกผลิตซ้ำให้มีชีวิตยืนยาวต่อไปและทุกครั้งที่มีประเพณีในการเลือกสรรเกิดขึ้นจะมีการตีความหมายให้กับวัฒนธรรมที่จะถูกบันทึกไว้เสมอทั้งนี้สถาบันหรือบุคคลที่มีอำนาจจะเป็นผู้ชี้ขาดความยั่งยืนของวัฒนธรรมและแต่ละกลุ่มสังคมก็จะมีวิธีการปฏิบัติต่อวัฒนธรรมแตกต่างกัน

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรมของบูร์ดิเยอ

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรมของบูร์ดิเยอในที่นี้หมายถึง ทฤษฎีที่บูร์ดิเยอ นำเสนอที่เรียกว่า ทฤษฎีแห่งการปฏิบัติการ (Theory of Practice)

ทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติการ (Theory of Practice) การก่อรูปทฤษฎีของการปฏิบัติการของ บูร์ดิเยอเกิดขึ้นในบริบทความขัดแย้งระหว่างแนวคิดที่เน้นความเป็นจริงทางภาววิสัย (Objective Reality) และความเป็นจริงทางอัตวิสัย (Subjective Reality) ความขัดแย้งกันระหว่างภาววิสัย (Objective Reality) และความเป็นจริงทางอัตวิสัยเป็นคู่ขัดแย้งที่มีอยู่ในปรัชญาตะวันตกมาโดยตลอด แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันของบูร์ดิเยอจะพบว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างแนวคิดโครงสร้างนิยม ซึ่งอาจถือได้ว่ามีลักษณะภาววิสัยแบบสุดขั้วกับลัทธิอัตถิภาวนิยม ของ ฌอง-ปอลซาทร์ ซึ่งถือว่ามีลักษณะอัตวิสัยของปัจเจกอย่างสุดขั้วเช่นเดียวกัน โดยเชื่อว่า ไม่ว่าโครงสร้างจะครอบงำมนุษย์

สักเพียงใด แต่มนุษย์ก็จะมีอิสระในการเลือกอยู่เสมอ และเมื่อเลือกแล้ว มนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจเลือกนั้น

ศาสตร์แห่งการปฏิบัติการ ซึ่งเป็นจุดยืนทางทฤษฎีของบัวร์ดิเยอกล่าวว่า ทฤษฎีแห่งการปฏิบัติ มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้าง 2 ส่วน ส่วนแรก คือ โครงสร้างทางภาววิสัย อันเป็นวิธีการของนักโครงสร้างนิยม ส่วนที่สองเป็นโครงสร้างทางอัตวิสัย ซึ่งโน้มเอียงทางอุปนิสัย ซึ่งเป็นโครงสร้างระดับปัจเจกที่เกิดมาจากโครงสร้างอันแรกนั้น บัวร์ดิเยอเรียกโครงสร้างหลังว่า “Habitus”

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทั้งสองดังกล่าวจะพัฒนาสังเคราะห์มาเป็นการปฏิบัติการ โดยการอยู่บนฐานวัฒนธรรม

คุณลักษณะที่สำคัญของปฏิบัติการ ในทัศนะของบัวร์ดิเยอ มีดังนี้

1. เริ่มแรก บัวร์ดิเยอคิดถึงปฏิบัติการ โดยเทียบเคียงกับแนวคิดเรื่อง “ภาษา” ซึ่งมีลักษณะเหมือนเหรียญ 2 ด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่งปฏิบัติการจะมีลักษณะที่ถูกกำหนดจาก “กฎเกณฑ์ของโครงสร้างสังคม” แต่ในอีกด้านหนึ่งปฏิบัติการ ก็จะมีลักษณะที่สามารถสร้างสรรค์/เปลี่ยนแปลงได้ด้วยมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการ (Agency)

2. ปฏิบัติการนั้นจะต้องเกิดขึ้นกาละและเทศะหนึ่ง ๆ เสมอ

3. ปฏิบัติการนั้นอาจจะดำเนินไปอย่างไม่รู้สำนึกตัวเต็มที่เสมอไป ดังที่บัวร์ดิเยอยกตัวอย่างนักกีฬาที่สามารถเล่นกีฬาได้ราวกับ “มันเป็นไปเอง” แบบไม่ต้องเสียเวลาคิด

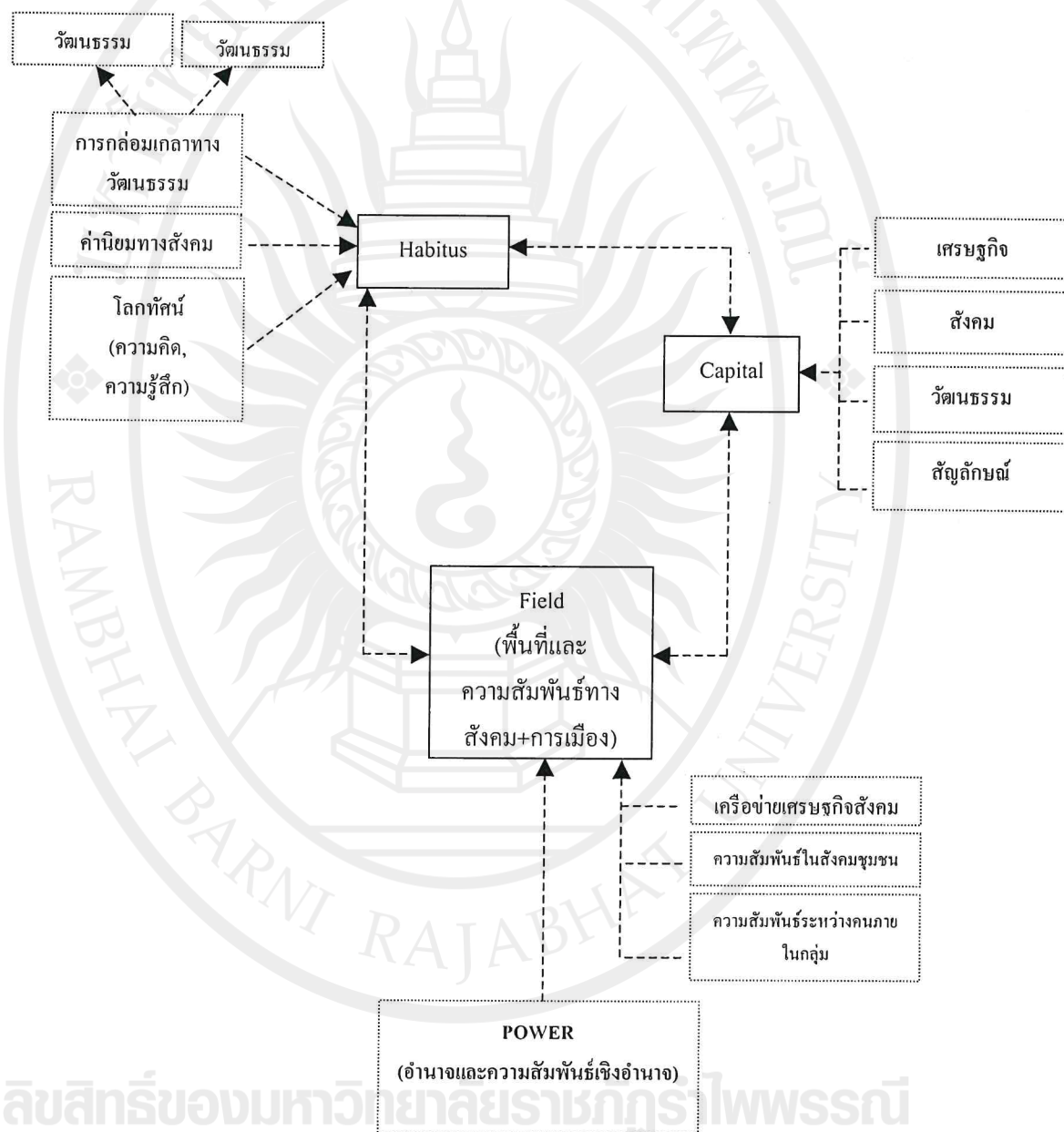
4. ปฏิบัติการที่เป็นการดำเนินชีวิตทางสังคมของมนุษย์จึงมีลักษณะยืดหยุ่น ไม่ตายตัว แม้จะอยู่ภายใต้กฎระเบียบ แต่ก็จะมีการแหวกแนวออกไปอยู่ตลอดเวลา เสมือนการเล่นฟุตบอลหรือการเล่นเกมส์ที่อยู่ภายใต้กฎ แต่ทว่าทุกครั้งการเล่นเกมส์/ฟุตบอลก็เปิดโอกาสให้มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ

5. บัวร์ดิเยอตอบย้าว่า ปฏิบัติการนั้นไม่ใช่เป็นเพียงแค่เรื่องของ “วัตรปฏิบัติ” ที่คนเรากระทำอยู่เป็นประจำเท่านั้น หากแต่ปฏิบัติการเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพลังอำนาจทางวัฒนธรรม/เศรษฐกิจ/การเมือง ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องในแง่ของการค้ำจุนทำตามอำนาจหรือเกี่ยวข้องในแง่ของการท้าทายอำนาจก็ตาม

6. ปฏิบัติการนั้น เป็นผลผลิตที่เกิดมาจากระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์เราที่อยู่ในแต่ละ โครงสร้างสังคม และในเวลาเดียวกัน ปฏิบัติการนี้ก็จะกลายมาเป็น “ธรรมชาติที่สอง” ของมนุษย์ที่มีส่วนประกอบทั้งด้านที่เป็นข้อจำกัด และเสรีภาพในเวลาเดียวกัน

ทฤษฎีแห่งการปฏิบัติการของบัวร์ดิเยอถือว่าการปฏิบัติการของคนในสังคมเป็นผลมาจากระบบวัฒนธรรม ซึ่งในทัศนะของบัวร์ดิเยอมองวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ (Way of Life)

อย่างไรก็ดีในการก่อรูปวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตดังกล่าว เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยแรก คือ ฮาบิตุส (Habitus) ปัจจัยที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับทุน (Capital) ปัจจัยที่สามคือ สนาม (Field) ซึ่งเป็นพื้นที่ทางสังคมและการเมือง ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2544 : 44) ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงองค์ประกอบของ Habitus ทุนและสนาม ดังนี้

ภาพประกอบ 2 องค์ประกอบของอุปนิสัย ทุน และสนาม

ที่มา : (สังเคราะห์โดย ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2544 : 44)

1. ฮาบิตุส (Habitus)

เป็นศัพท์ที่บรูว์เคียเอใช้และเป็นที่ยึดกัน โดยแพร่หลาย อันที่จริงคำว่าฮาบิตุสไม่ใช่คำใหม่ เป็นคำที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยอริสโตเติล จนกระทั่งถึงนอร์เบิร์ต เฮเลียส ก่อนที่จะมาปรากฏอยู่ในงานของบรูว์เคียเอ คูร์ไคม์เองก็เคยใช้คำว่าฮาบิตุสเพื่ออธิบายถึงวิธีการที่คนบางกลุ่มในสังคมใช้ชีวิตอยู่ในสังคมปิด เช่นในสังคมแบบดั้งเดิมหรือในสังคมสมัยใหม่ ได้แก่พวกที่อยู่ในกลุ่มที่ปิดตัว เช่น ใน Monastery บรูว์เคียเอเอาคำว่าฮาบิตุสมาใช้เพื่อแสดงให้เห็นพลังอันแข็งแกร่งที่มีพื้นฐานอยู่ในทางสังคม วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และชนชาติของปัจเจกบุคคล (สุภางค์ จันทวานิช, 2550 : 27)

บรูว์เคียเออธิบายว่าฮาบิตุส หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิด มารยาทของบุคคลที่ได้มา และสั่งสม อยู่ในตัวโดยไม่รู้ตัวว่ามันดำรงอยู่ มันกลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิดความอ่านในชีวิตประจำวัน อยู่ในจิตไร้สำนึก ทำให้เราทำในสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ต้องคิด บรูว์เคียเอใช้คำว่าฮาบิตุสเพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างกับคำว่านิสัยในสองแง่ แรก ฮาบิตุสไม่ใช่สิ่งที่เป็นปกติธรรมดาในการกระทำของบุคคล ในอีกแง่หนึ่งฮาบิตุสทำให้เราสามารถประพฤติปฏิบัติได้อย่างเป็นธรรมชาติ หรือเป็นอิสระเสรีในพื้นที่ทางสังคมโดยเราไม่รู้สึกรู้ว่าเราจะต้องควบคุมคำพูดหรือการกระทำของตนเอง

โดยปกติคนเราจะรู้ว่าเรามีฮาบิตุสเช่นไร ก็ต่อเมื่อเราเข้าไปอยู่ในสถานที่ที่เราไม่ได้อยู่ตามปกติ ยกตัวอย่างเช่น ชนชั้นแรงงานถูกเชิญไปในงานราตรีระดับโลก นอกจากสถานที่ที่เราไม่คุ้นเคยแล้วเรายังจะตระหนักถึงฮาบิตุสเมื่อเราเข้าไปอยู่พื้นที่ที่เราไม่รู้จักดีหรือกฎเกณฑ์ของปฏิสัมพันธ์ว่า วิธีที่จะพูดจา วิธีที่จะปฏิบัติตัวควรทำอย่างไร ภาษาที่ชนชั้นสูงใช้กับที่สามัญชนใช้เหล่านี้ทำให้เกิดฮาบิตุสในทางภาษาที่แตกต่างกัน

เราอาจแปลฮาบิตุสเป็นไทยว่า “แนวจริต” คำนี้อยู่ระหว่างคำว่านิสัยและคำว่าสันดาน ฮาบิตุสไม่ใช่นิสัยเพราะเป็นมากกว่านิสัย เนื่องจากฝังลึกอยู่ในระดับจิตไร้สำนึกของคน แต่ฮาบิตุสไม่ใช่สันดาน เพราะคำว่าสันดานสื่อถึงลักษณะที่มีคุณสมบัติในทางลบ แต่ฮาบิตุสมิได้มีคุณสมบัติในทางลบ ฮาบิตุสจึงหมายถึงความถึงจิตบุคคลได้สั่งสมลงไปในตนเองโดยไม่รู้ตัว เป็นแนวทางที่จะประพฤติปฏิบัติ พูดจา คนที่ไม่มีฮาบิตุสก็จำเป็นที่จะต้องปรับและหากต้องการที่จะมีฮาบิตุสที่โดดเด่นก็จำเป็นจะต้องปรับจริตของตนให้เหมือนกับจริตของคนที่เป็นชนชั้นผู้นำ จึงเกิดเป็นลักษณะที่เรียกว่า คัดจริตขึ้น

ฮาบิตุสเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับความโดดเด่นของชนชั้นนำ โดยที่ฮาบิตุสทำให้ชนชั้นนำมีลักษณะนิสัยที่ต่างไปจากคนโดยทั่ว ๆ ไป และแสดงออกผ่านสิ่งที่เรียกว่ารสนิยม รสนิยมไม่ใช่เรื่องที่ขึ้นอยู่กับรายได้ แต่เป็นเรื่องของการสั่งสมที่ตกทอดมาเป็นมรดกของครอบครัว และวงศ์ตระกูลการเข้าถึงกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น การไปชมละครไปชมพิพิธภัณฑ์หรือหอศิลป์ เป็นพฤติกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละชนชั้น คนบางกลุ่มชอบบริโภควัฒนธรรมที่มีลักษณะ

เป็นชาวบ้าน เช่น การไปชมภาพยนตร์ การชอปปิงละครที่จบแบบ Happy Ending การชมละครโทรทัศน์ ชอบภาพที่เป็นภาพวาด แต่ชนชั้นนำที่มีความโดดเด่นจะสร้างระยะห่างที่แตกต่างออกไป

ตัวอย่างเช่น กิจกรรมฟังดนตรีคลาสสิก ดูภาพเขียนหรือภาพประติมากรรม อ่านงานที่เป็นวรรณกรรม ไปชมละครเวที ฯลฯ แทนที่จะมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมพื้น ๆ เช่น ไปชมภาพยนตร์ ถ่ายรูป ร้องเพลงหรือร้องคาราโอเกะ และแม้ในกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแบบชนชั้นนำ ก็ยังมีรายละเอียดย่อยลงไปอีก เช่น ในหมู่คนที่ฟังเพลงคลาสสิก ก็ยังมีคนที่มีรสนิยมที่ค่อนข้างเบื่องต้น เช่น ฟังเพลงวอลทซ์ ประเภท Blue Danube พวกที่มีรสนิยมระดับกลาง ๆ เช่น ฟังเพลง Rhapsody in Blue ของ George Gershwin และกลุ่มที่มีรสนิยมอันโดดเด่นที่ชอบฟังเพลงบรรเลงที่ใช้ Harpsichord ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่หาฟังได้ยากและมีเสียงที่ไพเราะ

การแสดงออกของฮาบิตุสยังปรากฏอยู่ในพฤติกรรมอื่น ๆ เช่น เสื้อผ้า การตกแต่งบ้าน การท่องเที่ยว การพักผ่อนหย่อนใจ การกีฬา และอาหาร ในขณะที่สามัญชนนิยมกินอาหารแบบบุฟเฟต์ ที่มีอาหารมากมายหลายประเภท ชนชั้นนำจะนิยมกินอาหารจานเล็ก ๆ ที่มีเนื้อสัตว์เพียงหนึ่งอย่าง เช่น ปลาหนึ่งชิ้น หรือเนื้อหนึ่งชิ้นเท่านั้น ไม่ปะปนกัน ในเรื่องของกีฬา กีฬาที่สามัญชนนิยมจะเป็นฟุตบอล รักบี้ ซกมวย ซึ่งเป็นกีฬาที่ใช้พลังกำลัง และเน้นในเรื่องของการทุ่มเท แต่กีฬาของชนชั้นที่โดดเด่นได้แก่ ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจะเป็นกีฬาที่มีลักษณะแตกต่าง ได้แก่ กอล์ฟ แข่งเรือใบ ขี่ม้า กีฬาเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการเลือกที่จะเล่นตามลำพัง หรือเล่นกับผู้เล่นที่ได้เลือกแล้วไม่ใช่เล่นกับใครก็ได้

ฮาบิตุสมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแบบแผนการใช้ชีวิตอย่างมาก เพราะฮาบิตุสเป็นตัวกำหนดแบบแผนการใช้ชีวิตของบุคคลและแบบแผนการใช้ชีวิตนั้นบางครั้งก็ไม่ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ ดังจะพบว่าผู้ที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงอาจมีทุนทางวัฒนธรรมต่ำและมีฮาบิตุสที่คล้ายคลึงกับชนชั้นแรงงานทั้ง ๆ ที่มีฐานะดี ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มคนที่เรียกว่า Bourgeoisie หรือ กระฎุมพี คือ กลุ่มคนรวยใหม่ กลุ่มคนรวยใหม่เป็นกลุ่มที่ต้องการทำตัวให้เหมือนคนที่มั่งคั่งและมีวัฒนธรรมสูง แต่เนื่องจากขาดทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกมาแต่ดั้งเดิม การแสดงออกของคนกลุ่มนี้จึงเป็นการแสดงออกเพื่อเลียนแบบแต่ไม่เหมือน เช่น แทนที่จะชอบไปชมพิพิธภัณฑ์ หรือหอศิลป์ กระฎุมพีรวยใหม่ก็ชอบไปเยี่ยมชมอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ในความพยายามที่จะเป็นนักอ่าน แทนที่จะชอบอ่านงานวรรณกรรม กระฎุมพีรวยใหม่ก็ชอบอ่านนิตยสารบ้าน ๆ ที่คนทั่วไปชอบอ่าน แบบแผนการใช้ชีวิตอื่น ๆ ของคนพวกนี้ก็เช่น ดูภาพยนตร์ ฟังเพลงแจ๊ส และถ่ายรูป (รุ่งนภา ธรรมเกษมสุข. 2550 ก : 249 - 251)

จริต หรือ Habitus ของมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยที่สำคัญอีก 3 ประการ คือ 1) การกล่อมเกลาทางวัฒนธรรม (Socialization) 2) ค่านิยมทางสังคม (Social Values) ที่มีอยู่ และ 3) โลกทัศน์ในสังคม (World Views)

1.2 สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปตามสภาพ และสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ โดยที่มีศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นตัวกำหนด

1.3 ให้ความบันเทิงแก่กลุ่มชนในสังคม เช่น การฟังเพลง การร้องเพลง การแสดง มหรสพต่าง ๆ ตลอดจนพิธีกรรมที่เนื่องมาจากประเพณีเทศกาลต่าง ๆ

1.4 เป็นเครื่องมือให้การศึกษา ซึ่งเป็นหลักฐานที่สำคัญยิ่งของชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่น ได้ทำหน้าที่ศึกษาและอบรมคนในสังคม โดยการสอนให้รู้จักผิดชอบ ตลอดจนการปลูกฝัง คุณธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ และสอนให้ทุกคนประพฤติดีละเว้นประพฤติชั่ว เพื่อเป็นบรรทัดฐาน ทางสังคม

1.5 เป็นเครื่องฝึกพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคมให้แก่เยาวชนทั่วไป ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้มีส่วนช่วยที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะเรื่องของกีฬา และการเล่น ของเด็กที่มุ่งเน้นให้เด็กออกกำลังกาย และบางอย่างยังเน้นให้เด็กรู้จักสังเกตและมีไหวพริบ การเล่น บางอย่างฝึกพัฒนาการทางสังคม

1.6 เป็นเครื่องมือการควบคุมทางสังคม การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันและช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่รอด และการที่มนุษย์จะอยู่ในสังคมได้จำเป็นต้องมีระเบียบแบบแผน และกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันของสังคม

2. ค่านิยมทางสังคม

สิ่งที่สังคมยกย่องว่าเป็นสิ่งที่ดี สมควรที่สมาชิกในสังคมจะต้องกระทำเป้าหมาย ที่สังคมอยากให้มี อยากให้เป็น ค่านิยม คือรูปแบบความคิดของคนสังคมที่จะพิจารณาตัดสินว่า สิ่งใดมีคุณค่า มีประโยชน์ถูกต้องหรือเหมาะสม ซึ่งสมาชิกในสังคมควรจะยึดถือเพื่อเป็น แนวประพฤติปฏิบัติ ค่านิยมของสังคมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เพราะมีการเรียนรู้ ปลูกฝังและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ค่านิยมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามกาลสมัย เป็นสิ่งที่คนในสังคมยอมรับว่ามีคุณค่า การปลูกฝังค่านิยมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งเป็น ตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในการดำเนินชีวิตระหว่างสมาชิกในสังคมให้สอดคล้องสัมพันธ์กัน ช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม

ลักษณะของค่านิยม พอสรุปได้ดังนี้

1. กำหนดการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม
2. สมาชิกในสังคมยึดถือมานาน
3. ค่านิยมที่ยึดถือนั้นเป็นความต้องการของคนในสังคม
4. สมาชิกในกลุ่มให้การยอมรับ

ดังนั้นค่านิยมจึงเป็นรูปแบบความต้องการของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีเป้าหมายมีการยึดถือของสมาชิกในกลุ่มนั้น โดยส่งผลให้เกิดการตัดสินใจของคนในสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติสืบทอดเป็นวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่น่ากระทำและน่ายกย่อง

3. โลกทัศน์ในสังคม (World Views)

โลกทัศน์เป็นศูนย์กลางของความเข้าใจวัฒนธรรม กระจ่างในความเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม คือต้องเข้าใจ ความเชื่อหลักของกลุ่มเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความสัมพันธ์กับภายนอก ซึ่งรวมทั้งความสัมพันธ์และความเชื่อของเขากับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ รวมทั้งสิ่งที่เป็นที่เคารพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2. ทุน

บุรดิเยอนิยามทุนแตกต่างไปจากที่มาร์กซ์เคยนิยามไว้ดังนี้ (รุ่งนภา ธรรมเกษมสุข. 2550 ก : 23 - 30)

ทุน คือ แรงงานที่ถูกสะสมในรูปแบบที่กลายเป็นวัตถุ เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจก หรือกลุ่มของปัจเจก ทำให้เขาสามารถเข้าครอบครองพลังทางสังคมในรูปแบบของแรงงานที่เปลี่ยนสภาพจากนามธรรมเป็นรูปธรรม หรือแรงงานแท้ ๆ ได้ ทุนถือเป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง สามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีลักษณะทั้งสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้เป็นปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งทางสังคมของบุคคล (สุภางค์ จันทวานิช และรุ่งนภา ธรรมเกษมสุข. 2549 : 256)

เมื่อทุนมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก บุรดิเยอจึงแบ่งทุนออกเป็น 4 แบบ คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์

1. ทุนทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ทุนตามความหมายของมาร์กซ์ รวมถึงการครอบครองในทางเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มความสามารถของผู้กระทำในสังคม ขณะเดียวกันก็สามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นเงินได้อย่างตรงไปตรงมาและทันทีทันใด และอาจถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปแบบของสิทธิในทรัพย์สิน

ทุนประเภทนี้เป็นรูปแบบทุนที่มีเหตุมีผล ซึ่งหมายความว่า ประการแรก สามารถคิดคำนวณเป็นปริมาณที่แน่นอนได้ ประการที่สอง สามารถระบุรูปแบบได้อย่างแน่ชัด เช่น เงินสด ในธนาคาร ราคาเครื่องจักร/ที่ดิน/ ฯลฯ ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่จะศึกษาทุนประเภทนี้ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์การสะสมทุน การครอบครองทรัพย์สิน การแลกเปลี่ยน/ถ่ายโอน ฯลฯ เช่น ที่ศึกษาโดยวิชาเศรษฐศาสตร์

2. ทุนทางวัฒนธรรม มี 3 รูปแบบ คือ

2.1 ทุนที่เป็นฮาบิตุส ได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ มักปรากฏในชีวิตทางวัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง ทุนแบบนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอกให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวคนได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใด หากต้องขึ้นอยู่กับเวลา สังคม และชนชั้นทางสังคม

ทุนที่เป็นฮาบิตูสนี้ เป็นการส่งผ่านทางพันธุกรรมในครอบครัวและเป็นมรดกที่คนมักไม่ได้นึกถึง เช่น ความสวย ผิวพรรณ สีผม ดวงตา ฯลฯ ถือเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ การส่งผ่านทุนฮาบิตูสอาศัยเวลา และสามารถเชื่อมโยงไปยังทุนเศรษฐกิจได้ ฮาบิตูสอาจลดลงหรือหายไปได้ด้วย

2.2 ทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม ทุนวัฒนธรรมแบบนี้มีคุณสมบัติมากมาย เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรมในแบบอื่น ๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ อาทิ รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ ความเป็นทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถส่งผ่านความเป็นวัตถุได้ เช่น ด้วยการสะสมภาพวาด การสะสมทุนสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทุนทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านได้ คือ ความเป็นเจ้าของภาพ ซึ่งคือ ความเป็นเจ้าของในวิธีการบริโภคภาพเขียน ฉะนั้นสินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็น ได้ทั้งสิ่งที่เป็วัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทุน

2.3 ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน คือ ทุนที่ทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติ ทุนทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา

ทุนแบบนี้ได้สร้างความแตกต่างระหว่างความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับรอง ความสามารถกับทุนทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทุนนี้ยังทำให้เกิดการสับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย โดย “การรับประกันทุนทางการศึกษา” ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้สร้างมูลค่าในรูปของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่คุณสมบัติทางการศึกษารับรอง ขึ้นกับความหายาก การลงทุนในแง่เวลา และความพยายาม

3. ทุนทางสังคม ประกอบด้วยทุน 2 แบบ

3.1 ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม และเครือข่ายของสังคม ทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นคุณภาพของทุนทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล มากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของกลุ่มเท่านั้น

3.2 การรับรู้และการยอมรับ การได้มาซึ่งการรับรู้และการยอมรับ เป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ได้

สำหรับบุรีดิเยอ “ทุนทางสังคม” ถูกสร้างโดยอำนาจทางสังคม และขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอของความไม่เท่าเทียมกันรวมถึงความใกล้ชิดในสังคม “การคงอยู่ ของเครือข่ายความสัมพันธ์” มิได้เป็นไปโดยธรรมชาติหรือได้มาโดยสังคมสร้าง หากเป็นผลผลิต ของความพยายามที่ไม่สิ้นสุดของสถาบันทางสังคม

4. ทุนทางสังคม ทุนแบบนี้เกิดขึ้นจากเกือบทุกที่ที่บุคคลรับรู้และยอมรับว่ามีอยู่ อาทิ ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจทุนทางสังคมอาจมาจากการที่ปัจเจกมีทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อมีทุนทางสังคมก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งของทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางสังคม จะไม่สามารถสำเร็จได้ หากปราศจากการสมรู้ร่วมคิดของทุกกลุ่ม แรงขับในการให้ได้มาและต่อสู้เพื่อรักษาทุนทางสังคม มาจากการแสดงออกมาที่ถูกสร้างขึ้นจากฮาปิตุส เป็นกระบวนการสืบทอดมาตั้งแต่เกิดและค่อย ๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้น โดยครอบครัวและโรงเรียน

ทั้งนี้ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสังคม เป็นทุนที่อยู่ในตัวบุคคล และไม่สามารถลดทอนลงให้เท่ากับทุนทางเศรษฐกิจ แต่ทุนทุกชนิดสามารถมาได้จาก “ทุนทาง เศรษฐกิจ” การเปลี่ยนรูปของทุนไม่ได้เป็นไปอย่างอัตโนมัติ แต่จะต้องใช้ความพยายาม และจะแสดง ให้เห็นผลในระยะยาว

3. แนวคิดหลักเรื่องสนาม

สนามในแนวคิดของบุรีดิเยอเป็นพื้นที่ที่ความสัมพันธ์ทั้งทางสังคมและการเมือง ซึ่งมีสนามที่สำคัญดังนี้

1. เครือข่ายทางเศรษฐกิจสังคม
2. ความสัมพันธ์ในสังคม
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในกลุ่ม
4. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

สนาม คือ โครงสร้างของความสัมพันธ์เชิงภาวะวิสัยระหว่างตำแหน่งของพลังอำนาจ ภายใต้การโอบล้อมและการชี้นำของยุทธศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งเหล่านั้น จึงอาจแสวงหาทั้งโดยปัจเจกบุคคลและโดยกลุ่มเพื่อปกป้องหรือเพื่อปรับปรุงตำแหน่งของพวกเขา และเพื่อกำหนดหลักของการสร้างลำดับชั้นที่เหมาะสมที่สุดให้กับผลผลิตของพวกเขา (รัฐสภา กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี 2550 ก : 30 - 31)

คำว่าสนามที่บุรีดิเยอใช้ในที่นี่ ไม่ได้หมายถึงพื้นที่ที่มีรั้วรอบหรือมีขอบเขตแน่นอน หากแต่หมายถึง พื้นที่ของพลังที่มีลักษณะเป็นพลวัต ขณะเดียวกันก็มีศักยภาพจำนวนมากดำรงอยู่ หลักการพลวัตของสนามขึ้นอยู่กับรูปแบบของโครงสร้าง ความแตกต่าง และระยะห่างของรูปแบบ ของสนาม ซึ่งแสดงถึงความไม่สมมาตรกันระหว่างความหลากหลายของพลังเฉพาะที่เผชิญกับอีก

พลังหนึ่ง ความเป็นพลวัตในสนามเกิดจากการที่โครงสร้างของสนาม ประกอบไปด้วย ทุน เครือข่าย ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ในสนาม และการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการได้ ประโยชน์เฉพาะตามแต่ลักษณะของแต่ละสนาม ทุนที่บุคคลครอบครองจึงถูกนำไปใช้ในสนาม ฉะนั้นจึงอาจเทียบสนามได้กับเกม

สนามเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางรูปธรรมระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ในสังคม โดยแต่ละตำแหน่งจะถูกนิยามอย่างเป็นรูปธรรมถึงการดำรงอยู่ด้วยศักยภาพของสถานะของบุคคล ในโครงสร้างที่การกระจายตัวของอำนาจ ซึ่งคือทุน ได้กำหนดว่าใครจะเป็นผู้ที่สามารถเป็นเจ้าของ และเข้าถึงโอกาสหรือประโยชน์ที่มีอยู่ การพิจารณาหรือนิยาม “สนาม” จึงเป็นการคิดอย่างสัมพันธ์กัน ซึ่งวิถีการคิดนี้เป็นมากกว่าการคิดแบบเดียวกับของกลุ่ม โครงสร้างแบบแคบ ๆ เพราะสิ่งที่ เป็นความจริงคือความสัมพันธ์ไม่ใช่ปฏิสัมพันธ์ เช่น การเป็นศิลปินเป็นการใช้ตำแหน่งภายในสนามที่ เรียกว่าโลกศิลปะ หมายความว่า คน ๆ หนึ่งถูกทำให้สัมพันธ์อย่างเป็นรูปธรรมกับตำแหน่งของ ผู้วิจารณ์งานศิลปะ ผู้มาติดต่อกับงานศิลปะ ผู้สะสมงานศิลปะ หรือผู้ดูแลงานศิลปะ สนามจึงเป็น ระบบของความสัมพันธ์ที่ความเป็นอิสระของผู้คนถูกกำหนดความสัมพันธ์ ดังนั้นในสนามได้สร้าง ฮาบิตัสขึ้นมาและในทางกลับกันฮาบิตัสก็ได้ทำให้สนามถูกสร้างขึ้น

ภายในสนาม (Field) นอกจากตำแหน่งของตัวเองแล้ว ยังมีสนามแห่งอำนาจด้วย กล่าวคือ เป็นพื้นที่ของการแสดงความสัมพันธ์ของพลังของทุนชนิดต่าง ๆ หรือของตัวเองที่เป็น เจ้าของทุน ทั้งนี้เพื่อที่ตัวเองนั้นจะสามารถอยู่ในตำแหน่งของการครอบงำได้ ความขัดแย้ง ของทุนต่าง ๆ จะเข้มข้นมากขึ้นเมื่อคุณค่าที่สัมพันธ์กันกับชนิดของทุนถูกสงสัย โดยเฉพาะเมื่อ ความสมดุลภายในสนามถูกกล่าวหาด้วยการคุกคามการผลิตซ้ำของสนามแห่งอำนาจ ดังนั้น คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของสนาม คือ เป็นที่ที่ปัจเจกบุคคลสามารถใช้เพื่อรักษาหรือเปลี่ยน รูปการจัดสรรทุนที่อยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ได้ โดยปัจเจกบุคคลแต่ละคนที่เข้ามาก็จะต่อสู้เพื่อทุน ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน

บูร์ดิเยอได้ใช้คำว่า สนาม ในงานเขียนหลายชิ้น ซึ่งอาจจะสรุปนิยามโดยรวมได้ว่า สนามเป็น “ปริภูมิพลหรืออาณาบริเวณทางสังคม” (Social Arena) ที่มีการต่อสู้กันเกิดขึ้นเพื่อ แย่งชิงหรือช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากร เช่น สินค้าทางวัฒนธรรม บัน ความแตกต่างด้านความรู้ โดยทรัพยากรที่จะแย่งชิงนั้นจะมีลักษณะเป็นรูปธรรมจับต้องมองเห็นได้ (กาญจนา แก้วเทพ. 2553 : 14)

บูร์ดิเยอเองได้เคยกล่าวถึง สนามเอาไว้ว่า สนาม เป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่มี ลักษณะเป็นรูปธรรมระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคม ตำแหน่งดังกล่าวนี้จะเป็นตัวกำหนด Habitus ของสถาบัน/ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งนั้นในสนามนั้นๆ โดยที่ Field นี้จะมีโครงสร้างอำนาจ กระจายตัวกันอยู่

ในแต่ละสนาม จะมีเนื้อหาหรือตรรกะ โครงสร้างของตัวเอง เช่นในสนามของศิลปะ สนามของแวดวงวิชาการ สนามของการกีฬา และเมื่อสนามเป็นระบบโครงสร้างของตำแหน่งต่าง ๆ ก็จะกำหนดสภาพการณ์ของผู้ครอบครองตำแหน่งนั้น ซึ่งเราอาจจะเห็น ได้อย่างชัดเจนเมื่อคิดถึง ตำแหน่งต่าง ๆ ของผู้เล่นในเกมกีฬาฟุตบอล

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง สนาม กับ Habitus ก็คือ Field จะเป็นสถานที่ที่ผลิต Habitus แบบต่าง ๆ เช่น ตำแหน่งผู้เล่นฟุตบอลเป็นกองหน้า เป็นกองหลัง เป็นผู้รักษาประตู ผู้มีบทบาทเป็นโค้ช ฯลฯ ใน Field ของฟุตบอลผู้เล่นในแต่ละตำแหน่งก็จะมี Habitus ที่มีลักษณะ เฉพาะตัว เช่น คนเล่นเป็นกองหน้าต้องมีลักษณะรุกไปข้างหน้า คนเล่นเป็นกองหลังต้องมีลักษณะ ระวังและพร้อมตั้งรับ เป็นต้น และในเวลาเดียวกันสนามเองก็เป็นผลผลิตของ Habitus เช่นเดียวกัน เช่น มีความสามารถของนักกีฬาฟุตบอลแต่ละทีมเริ่มใกล้เคียงกัน ก็ต้องมีการออก กฎระเบียบใหม่เพื่อให้รู้ผลการแพ้ชนะให้ได้

ประเภทและระดับของสนาม บัวร์ดิเยอได้ยกตัวอย่างประเภทของสนามทางสังคมก็เช่น สนามทางศิลปะ สนามทางการเมือง สนามทางวิทยาศาสตร์ สนามซึ่งในแต่ละสนามนี้ต่างก็มีความอิสระแต่ก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันด้วย

บัวร์ดิเยอได้อาศัยแนวคิดของ Erving Goffman ในเรื่อง Game of Status and Honour มาแบ่งแยกระดับของ Field ออกเป็น 2 ระดับ คือ สนามใหญ่ และสนามย่อย ซึ่งอาจจะมีการต่อสู้กัน ในแต่ละสนามย่อย และมีการต่อสู้ระหว่าง สนามย่อยกับสนามใหญ่

จากการนำเสนอความหมายของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมตามแนวคิดของนักวิชาการ ดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม หมายถึง การปกป้องดำรงรักษา หรือเพิ่มพูน วัฒนธรรมที่มีการผลิตขึ้น ในกลุ่มสังคมเมื่อเกิดการผลิตและสร้างความหมาย ทางวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาสมาชิกจะทำการคัดลอกความคิดความเชื่อค่านิยมหรือการปฏิบัติที่เหมาะสม และทำการผลิตซ้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ จนเกิดการยอมรับเป็นบรรทัดฐานเพื่อการอยู่ร่วมกันแสดงถึง ความเป็นหนึ่งเดียวของกลุ่มสร้างความแตกต่างระหว่างกลุ่ม วัฒนธรรมใดที่มีการผลิตขึ้นแล้ว ไม่ได้รับการยอมรับวัฒนธรรมนั้นก็ตายไปในที่สุด ทั้งนี้ สถาบันหรือบุคคลที่มีอำนาจจะเป็น ผู้ชี้ขาดความยั่งยืนของวัฒนธรรมและแต่ละกลุ่มสังคมก็จะมีแนวทางปฏิบัติด้านวัฒนธรรม แตกต่างกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจองค์ความรู้ทางด้านผลการศึกษที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อในการวิจัย พบว่า มีเอกสารงานวิจัยดังนี้

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ (2552 ก) ได้วิจัยเรื่อง ความต่อเนื่องและการปรับตัวของชุมชน แห่งความเชื่อ อาสนวิหารพระนางมารีอาปฏิสนธิณิมล ผลการวิจัยพบว่า

1. การศึกษาความต่อเนื่องของอาสนวิหารพระนางมารีอปาปฏิสนธิริมล ในฐานะชุมชนแห่งความเชื่อ พบว่า ความต่อเนื่องดังกล่าวเกิดขึ้นตั้งแต่การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคริสตชนชาวเวียดนามในจังหวัดจันทบุรี การสร้างชุมชนแห่งความเชื่อในจันทบุรี และการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

2. การศึกษาการปรับตัวของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี พบว่า ชุมชนมีการปรับตัวครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ 2 ช่วงใหญ่ คือ การปรับตัวในช่วงนิยามความเป็นไทย ในกระบวนการสร้างรัฐชาติ และช่วงการปฏิรูปคำสอนการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 การนิยามความเป็นไทยของคาทอลิกจันทบุรีเกิดจากการเป็นพสกนิกรที่จงรักภักดีต่อราชสำนักไทย และการทำการจดทะเบียนเป็นสัญชาติไทย ส่วนการปรับตัวในช่วงปฏิรูปคำสอนของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 นั้น ชุมชนคาทอลิกจันทบุรีมุ่งนำคำสอนเกี่ยวกับการมีบทบาทร่วมทุกข์ร่วมสุขกับคนในสังคมไทยมาใช้ในการปรับศาสนาคริสต์ให้เป็นศาสนาพื้นเมือง ตลอดจนจนถึงการปรับคาทอลิกเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่น

3. การศึกษาแนวทางในการอภิบาลของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกให้มีความต่อเนื่องในอนาคต ควรมีการพัฒนาโครงสร้างงานอภิบาล โดยการฟื้นฟูจิตตารมณ์พื้นฐานและการสร้างนวัตกรรมใหม่ การพัฒนากระบวนการทำงานอภิบาลให้สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน การกำหนดยุทธศาสตร์การอภิบาลในเชิงรุก มุ่งเน้นการบูรณาการ และจัดเป็นเหตุการณ์สำคัญของชีวิต การปรับวัฒนธรรมการทำงานอภิบาล การจัดทรัพยากรสำหรับงานอภิบาลทั้งในด้านที่เป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนมนุษย์

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2552 ข) ได้วิจัยเรื่อง ชีวิตทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1. ก่อนการเฟื่องฟูของการทำพลอย ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีเป็นเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบผู้ผลิตสินค้ารายย่อย โดยมีการทอเสื่อเป็นอาชีพพื้นฐาน นอกจากนี้ก็มีการทำประมงในแม่น้ำ การเป็นช่างทอง ช่างเหล็ก และช่างไม้ เป็นต้น การเป็นผู้ผลิตสินค้ารายย่อย หมายถึง การที่ครอบครัวคาทอลิกมีปัจจัยการผลิตจำนวนหนึ่งที่ไม่มากนัก ทำงานโดยใช้แรงงานในครอบครัว ตลอดจนการต้องซื้อและขายสินค้าในระบบตลาด

2. เศรษฐกิจชุมชนในช่วงการฟื้นฟูของการทำพลอย เป็นช่วงที่การทำพลอยได้กลายเป็นอาชีพหลักของชุมชนแทนการทอเสื่อ เนื่องจากชุมชนคาทอลิกได้พัฒนาความสามารถในการเจียรระไนพลอยด้วยเครื่องจักรสมัยใหม่ และการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำพลอยในช่วงนี้ได้มีครอบครัวคาทอลิกบางครอบครัวสามารถสะสมทุนกลายเป็นนายทุนได้ แต่มีข้อจำกัดของเวลา เนื่องจากการขาดวัตถุดิบพลอยในเวลาต่อมา

3. หลังการเฟื่องฟูของการทำพลอย อาชีพของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีมีความแตกตัวหลากหลายหลังจากพลอยตกต่ำ จนไม่อาจถือว่ามีเศรษฐกิจชุมชนตามแบบที่เคยมีมาในอดีต การตกต่ำของพลอยทำให้ครอบครัวคาทอลิกมีฐานะทางเศรษฐกิจแยกลงในปัจจุบัน

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2552 ก) ได้วิจัยเรื่อง สถานการณ์ร่วมสมัยของชุมชน วัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่าอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนคาทอลิกมีองค์ประกอบ ทั้งด้านที่คงอยู่จากอดีต และด้านที่กำลังปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของสังคมกล่าวคือ ในด้านประชากรและการตั้งถิ่นฐานนั้นยังคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนคาทอลิกจันทบุรีอย่างเหนียวแน่น ในด้านเศรษฐกิจหลังจากที่เกิดปัญหาตกต่ำของการทำพลอยในจังหวัดจันทบุรี ทำให้ชุมชนคาทอลิกอยู่ในช่วงที่กำลังแสวงหารูปแบบชีวิตทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับปัจจุบัน ส่วนในด้านการเมืองการปกครองนั้นสมาชิกในครอบครัวให้ความสนใจติดตามเรื่องเหตุบ้านการเมืองมากขึ้น แต่กำลังเผชิญกับความเป็นฝักเป็นฝ่ายของชุมชนจากกระบวนการเลือกตั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกระแส โยบายกระจายอำนาจของรัฐ ในชีวิตทางสังคมจะพบว่าการศึกษาได้กลายเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อสังคมสมัยใหม่ แต่สมาชิกในชุมชนคาทอลิกยังมีความแตกต่างกันในเรื่องนี้อย่างมาก คือ ในด้านหนึ่งเราพบคนส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือ และมีการศึกษาแค่ระดับประถมศึกษา แต่ในอีกด้านหนึ่งคนที่มีฐานะปานกลางหรือฐานะดีพยายามหันไปลงทุนทางการศึกษา โดยการส่งลูกหลานเรียนสูง ๆ และคาดหวังว่าจะกลับมาช่วยเหลือครอบครัว โอกาสทางการศึกษาที่น่าเป็นห่วงก็คือการศึกษาในชั้นประถมศึกษาของคาทอลิก ซึ่งจะมีโอกาสทำให้เด็กได้ปลูกฝังจิตตารมณ์คริสตังจากการเรียนคำสอน และมีประสบการณ์ทางศาสนา ปัจจัยข้างต้นดังกล่าวมีผลให้อัตลักษณ์ทางศาสนาซึ่งเป็นแกนกลางของชุมชนอยู่ในภาวะที่ถดถอยลง เมื่อพิจารณาจากการปฏิบัติศาสนกิจ การประยุกต์ใช้หลักคริสตธรรมในชีวิตประจำวัน รวมถึงการมีความสัมพันธ์อันดีกับศาสนาอื่น ดังนั้นวัดและชุมชนคาทอลิกต้องหันมาร่วมมือซึ่งกันและกันในการพัฒนาแบบองค์รวม โดยไม่แยกชีวิตของคาทอลิกออกเป็นเสี่ยงเดียว กล่าวคือ ชุมชนต้องให้ความสำคัญต่อชีวิตทางศาสนามากขึ้น การแสวงหารูปแบบทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับปัจจุบัน การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ไม่ก่อให้เกิดการเป็นฝักเป็นฝ่ายในชุมชน รวมถึงการให้ความสำคัญต่อการศึกษา

สุรินทร์ หล้าหา (2547) ได้วิจัยเรื่อง การสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นของสภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาและพัฒนาการของสภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น มีดังนี้ การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของไทยสมัยก่อน การจัดตั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น จะดำเนินงานโดยฝางานกับกระทรวงศึกษาธิการและ เมื่อมีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรม การดำเนินงานมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม

การสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นจะประสบความสำเร็จได้ จะต้องเริ่มที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม และมีการประสมประสานวัฒนธรรมนั้นให้เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตและสามารถ

นำมาใช้ประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิตได้อีกด้วย จากการศึกษาทำให้ได้ข้อเท็จจริงว่า วัฒนธรรมใดก็ตามที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันจริง ๆ และสร้างอาชีพได้ วัฒนธรรมนั้นจะได้รับการสืบสาน อนุรักษ์ เผยแพร่สู่ชนรุ่นหลังต่อไป ส่วนวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไม่มาก สภาวัฒนธรรมจำเป็นต้องให้การส่งเสริมและอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น นโยบายของรัฐบาลก็นับว่าสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะปัจจุบันนโยบายหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลมีส่วนช่วยในการสืบสาน อนุรักษ์ เผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นสู่สายตาประชาชนทั้งประเทศและสายตาชาวโลกอีกด้วย

วรพจน์ มีสุข (2550) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาพัฒนาการชุมชนตลาดริมน้ำ : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำตลาดบ้านสุด จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนริมน้ำตลาดบ้านสุดเป็นชุมชนริมน้ำที่มีความเก่าแก่ และตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ตั้งปัจจุบันมากกว่า 100 ปี โดยเริ่มต้นมาจากการเป็นชุมชนริมน้ำ ซึ่งยึดเอาแม่น้ำท่าจีนเป็นแหล่งเลี้ยงชีพสำหรับครอบครัวและชุมชน และแม้ว่าในปัจจุบันการสัญจรทางถนนหรือทางบกจะมีบทบาทที่สำคัญ แทนที่การสัญจรทางน้ำ ซึ่งทำให้ชุมชนริมน้ำหลายแห่ง รวมทั้งชุมชนตลาดบ้านสุดต้องประสบภาวะซบเซาลงไป แต่ชุมชนบ้านสุดก็ยังคงอนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์และความสวยงามทั้งทางสังคมและทางกายภาพ ซึ่งมีกลุ่มอาคารที่รักษาความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมไว้ได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์

อรุณรัตน์ จันทะลือ (2549) ได้วิจัยเรื่อง การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปอบตาของเขาวชนชาติพันธุ์โล้ บ้านกอก ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปอบตาของเขาวชนชาติพันธุ์โล้ บ้านกอกนั้น เขาวชนทุกคนได้รับการกล่อมเกลามาแนวปฏิบัติจากสถาบันครอบครัว โรงเรียน เพื่อน และวัด เขาวชนบ้านกอกทุกคนต่างสำนึก และมีจิตวิญญาณที่ได้รับการอบรมสั่งสอนให้เข้าร่วมพิธีกรรมต่อหน้าศาลปอบตาในแต่ละปี ต่างซึมซับวิถีความเชื่ออย่างจริงจังและมั่นคง เขาวชนชาติพันธุ์โล้ บ้านกอกมีสำนึกร่วมในการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปอบตา เพื่อรักษาโครงสร้างทางสังคม จึงก่อให้เกิดความหวงแหนประเพณีและวัฒนธรรมของตน การที่เขาวชนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีในชุมชนและเคารพนับถือบรรพบุรุษ เอกลักษณ์เฉพาะนี้จึงควรอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปเพื่อเป็นกุศโลบายในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม

การตรวจสอบข้อมูล

ในที่นี้จะตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ ดังนี้

1. การตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า มีความสอดคล้องกับเอกสารทางประวัติศาสตร์หรือไม่
2. การตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารว่า มีความถูกต้อง มีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้อง และเชื่อมโยงกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยหรือไม่

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพที่ใช้ในงานวิจัยนี้จะเป็นการตีความในลักษณะต่าง ๆ คือ การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้ดำเนินการกับข้อมูลที่ได้มาดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกต จากการสัมภาษณ์ และจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบกันแล้วผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้เกิดความมั่นใจในความเชื่อถือได้ของข้อมูล เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ประเมินคุณภาพของข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์และตอบปัญหาการวิจัย
2. การตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักโดยตรง ได้กระทำเมื่อผู้วิจัยได้อ่านบททวนข้อมูลที่จดบันทึกไว้ให้แก่ผู้ให้ข้อมูลหลักฟังเพื่อทำการปรับปรุงแก้ไข และเพิ่มเติมจนเป็นที่พอใจของผู้ให้ข้อมูล
3. การตรวจสอบด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและเก็บข้อมูลมาตรวจสอบว่าแต่ละประเด็นตรงกันหรือไม่ หรือสอดคล้องกันหรือไม่อย่างไรหากปรากฏว่าแต่ละประเด็นที่ตรวจสอบมีผู้ให้ข้อมูลไม่ตรงกัน ผู้วิจัยต้องกลับไปตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูลจนได้ข้อมูลที่ตรงกัน
4. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ประกอบกัน ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่แบบสร้างข้อสรุปโดยจำแนกประเภทข้อมูล โดยผู้วิจัยได้จำแนกข้อมูลที่วิเคราะห์ตามขั้นตอนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในชุมชนซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของข้อมูล กระบวนการของปรากฏการณ์ความเป็นเหตุเป็นผลของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
5. เสนอรายงานผลการศึกษารายการวิจัยโดยข้อมูลเชิงคุณลักษณะจะนำเสนอโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์